

**ISHEMIK INSULTDAN KEYINGI KOGNITIV VA MOTOR
NEYROREABILITATSIYANING GENDER XUSUSIYATLARI VA
YARIMSHARLARARO ASIMMETRIYA BILAN BOG‘LIQLIGI**

Masharipova Nuriya Hamro qizi

Asab kasalliklari, tibbiyot psixologiyasi va psixoterapiya kafedrası

2- kurs magistratura talabasi

Ilmiy rahbar : katta o‘qituvchi,

PhD Boltayeva Zulayho Ollaberganovna

Zamonaviy angionevrologiyada insultdan keyingi tiklanish jarayoniga individual yondashuv (personallashtirgan tibbiyot) ustuvor yo‘nalish hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, miyaning funktsional asimmetriyasi (lateralizatsiya) va bemorning jinsi neyropastiklik mexanizmlariga turlicha ta‘sir ko‘rsatadi. Biroq, motor va kognitiv defitsitning tiklanish dinamikasida gender omili va yarimshar lokalizatsiyasining o‘zaro korrelyatsiyasi magistrlik darajasida chuqurroq tizimlashtirishni talab etadi.

Ishemik insultning o‘ng va chap yarimshar lokalizatsiyasida motor va kognitiv funksiyalar tiklanishining genderga xos xususiyatlarini aniqlash hamda reabilitatsiya prognozini optimallashtirish.

Tadqiqotda o‘tkir ishemik insultni boshdan kechirgan 30 nafar bemor (15 erkak va 15 ayol) ishtirok etdi. Bemorlar yarimshar lokalizatsiyasi bo‘yicha ikki guruhga ajratildi. Tekshiruv usullari:

Klinik-nevrologik: NIHSS va Bartel shkalalari.

Motorik: Fugl-Meyer shkalasi (qo‘l va oyoq motorikasi).

Kognitiv: MoCA (Montreal kognitiv baholash) va MMSE testlari.

Statistik: SPSS dasturi yordamida korrelyatsion tahlil.

Asosiy natijalar va muhokama:

1. Motor rehabilitatsiya va Gender: Erkaklarda motor funksiyalarning tiklanishi (ayniqsa o'ng yarimshar zararlanganda) ayollarga nisbatan 18% tezroq kechishi kuzatildi. Bu erkaklarda androgen gormonlarining mushak tonusi va karkas funksiyasiga ta'siri hamda ayollarda insultdan keyingi sarkopeniyaga moyillik bilan tushuntiriladi.

2. Kognitiv tiklanish va Lateralizatsiya: Chap yarimshar (dominant) insultlarida ayollarda nutq va xotira tiklanishi erkaklarga qaraganda yuqori ko'rsatkichlarni namoyon etdi. Bu ayollar miyasida korpus kallozum (qadoqsimon tana) orqali yarimsharlararo aloqalarning kuchliligi va nutq markazlarining bilateral (ikki tomonlama) reprezentatsiyasiga bog'liq deb hisoblanadi.

3. Psixoemotsional ta'sir: O'ng yarimshar zararlangan ayollarda depressiya va kognitiv anozognoziya (o'z kasalligini inkor etish) ko'proq uchraydi, bu esa faol motor rehabilitatsiyaga bo'lgan motivatsiyani pasaytiradi.

Tadqiqot natijasida "gender-lateralizatsiya-prognoz" modeli ishlab chiqildi. Ilk bor ayollarda dominant yarimshar zararlanishi o'ng qo'l motorikasiga qaraganda kognitiv zaxiraning ko'proq safarbar etilishi bilan kechishi isbotlandi. Erkaklarda esa o'ng yarimshar insultidan keyin motor tiklanishning ustunligi, biroq fazoviy gnozising uzoq vaqt tiklanmasligi aniqlandi.

Ayollar uchun: Rehabilitatsiya dasturiga emotsional holatni korrektsiya qiluvchi psixoterapevtik bloklarni kiritish va kognitiv treninglarga urg'u berish lozim.

Erkaklar uchun: Dominant yarimshar zararlanganda intensiv logopedik yordam va o'ng yarimshar zararlanganda fazoviy orientatsiyani tiklovchi neyropsixologik mashqlarni ko'paytirish zarur.

Ushbu differensial yondashuv nogironlik darajasini kamaytirish va hayot sifatini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot doirasida ishemik insultning o'tkir va kichik o'tkir davridagi 30 nafar bemorning (15 erkak, 15 ayol) rehabilitatsiya dinamikasi o'rganildi. Natijalar motor va kognitiv funksiyalarning tiklanish ko'rsatkichlari bo'yicha differensial tahlil qilindi.

Fugl-Meyer shkalasi yordamida o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, motor defitsitning tiklanish sur'ati jinsga va zararlangan yarimsharga qarab sezilarli farq qiladi ($p < 0,05$.)

Erkaklarda: O'ng yarimshar (dominant bo'lmagan) zararlanganda motor funksiyalar tiklanishi ayollarga nisbatan tezroq kechdi. Rehabilitatsiyaning 21-kuniga kelib Fugl-Meyer ko'rsatkichi erkaklarda o'rtacha 42,4 ballni, ayollarda esa 36,8 ballni tashkil etdi.

Ayollarda: Chap yarimshar (dominant) zararlanishida yuqori qo'l motorikasi tiklanishi sustroq kechdi, biroq nozik motorika (barmoqlar harakati) tiklanishida erkaklar bilan deyarli bir xil ko'rsatkich qayd etildi.

MoCA (Montreal kognitiv baholash) testi natijalari kognitiv neyroreabilitatsiyada ayollarning ustunligini ko'rsatdi, ayniqsa dominant yarimshar zararlanganda.

Kognitiv zaxira (Ayollar): Chap yarimshar ishemiyasida ayollar nutqiy xotira va diqqat testlarida erkaklarga qaraganda yuqori natija ko'rsatishdi (Ayollar: 24,2 ball, Erkaklar: 21,5 ball). Bu ayollarda nutq markazlarining intergemisferik (yarimsharlararo) tashkil etilganligi bilan izohlanadi.

Fazoviy gnozis (Erkaklar): O'ng yarimshar zararlangan erkaklarda vizual-fazoviy funktsiyalarning tiklanishi ayollarga qaraganda 1,2 baravar qiyin kechishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, rehabilitatsiya potentsiali va gender omili o'rtasida quyidagi statistik bog'liqliklar aniqlandi (Pirson korrelyatsiyasi):

Ko'rsatkich	Gender xususiyati	Korrelyatsiya (r)	Izoh
-------------	----------------------	----------------------	------

ilmiy –amaliy anjuman

Motor tiklanish	Erkaklar	+0,68	Kuchli ijobiy bog‘liqlik
Nutqiy tiklanish	Ayollar	+0,72	Yuqori neyroplastiklik
Psixoemotsional barqarorlik	Erkaklar	+0,54	Motivatsiyaning yuqoriligi
Kognitiv adaptatsiya	Ayollar	+0,61	Kompensator mexanizmlar

MRT ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatdiki, chap yarimshari zararlangan ayollarda kontrlateral (qarama-qarshi) yarimsharning sensor-motor zonalarini faollashishi erkaklarga nisbatan 22% ga yuqori bo'lgan. Bu holat ayollarda funksional qayta tashkil etilish (reorganizatsiya) mexanizmining kuchliroq ekanligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, "gender-lateralizatsiya" binar tizimi insult prognozini belgilovchi mustaqil omildir.

1. Erkaklar asosan o'ng yarimshar zararlanganda motorik jihatdan yaxshi tiklanadilar, lekin ularga fazoviy orientatsiya bo'yicha qo'shimcha mashqlar zarur.

2. Ayollar kognitiv tiklanishda ustunlikka ega bo'lsalar-da, motor reabilitatsiyada post-insult depressiyasi hisobiga ko'proq psixologik qo'llab-quvvatlashga muhtojdirlar.